

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

HELÉNISTICKÁ FILOZOFIE

Stoa

Stará stoa:

ZENÓN Z KITIA (336-264 př. Kr.) zakladatel školy v Athénách: „stoa poikilé“

KLEANTHÉS (+ 232 př. Kr.) Zénónův žák

CHRÝSIPPOS (281-208 př. Kr.) ucelený stoický systém

Střední stoa:

PANAITIOS (180-110 př. Kr.)

POSEIDÓNIOS (135-51 př. Kr.)

Pozdní stoa (římská):

L. ANNAEUS SENECA (+ 65) „Listy Lucilioví“

EPIKTÉTOS (+ 138) „Rukověť morálky“

M. AURELIUS (121-180) „Hovory k sobě“

Logika, fyzika

- Stoikové rozdělili filozofii na obory: logika, fyzika, etika.
- Logika a fyzika připravují půdu etice.
- Etika je vrcholem filozofie: učí, jak řídit svůj život (ideál života v souladu s rozumem a přírodou).
- Obohatili **logiku** o oblast logiky výrokové
- Ve **fyzice** považují za jsoucí jedině těleso
 - materia/hýlé (pasivní stránka hmotného světa): látka
 - logos (aktivní stránka): světový rozum, rozvíjí látku podle urč. plánu, všechny předměty obsahují seménka logu (logoi spermatikoi), v nichž je uložen plán jejich dalšího rozvoje

„Logos je nerozlučně spjat s látkou. Je s ní smíšen, zcela jí proniká, formuje ji a tvaruje, a utváří tak kosmos.“

Theologie: bůh = logos, prapůvodní tvůrčí síla, první příčina všeho bytí;

kosmos = živá bytost, jejíž duše je božská.

Osud: řád světa (vše, co se děje, je podle plánu a směřuje k nějakému cíli).

Etika

- svoboda musí počítat s osudem: odhalit nutné vede ke změně postoje

„Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.“ Seneca – Listy Luciliovi

- cíl člověka: život v souhlase s přírodou vede k harmonii, „dobrému plynutí života“ a blaženosti (eudaimonia)
- ideál (převzatý od kyniků): **apatheia** - duševní klid založený na **osvobození se od afektů** (4 druhy: rozkoš, žal, touha, strach); správná **rozumová** úvaha vede k tomu, že se jim vyhneme
- afekt z hlediska vzniku je přehnané nutkání, vzniká, když se představě přisoudí falešná hodnota
- afekt z hlediska působení je **pathos**: trpná vášeň, jejíž předmět jen zřídka kdy lze dosáhnout a člověk zůstává nespokojen
- nutkání se změni v afekt, až když rozum přisvědčil k hodnotě jeho objektu, **pochopení pravé hodnoty** věci zabrání, abychom usilovali o falešná dobra, odstraňuje strach z domnělého zla – nakonec chápeme, že pro blaženost duše jsou veškerá vnější dobra bezcenná
- věci jsou dobré, špatné a lhostejné: snaha ukázat, že většina věcí, které považujeme za dobré či špatné, nemá tu hodnotu, jsou **lhostejné**, nemohou přidat k našemu životu nic dobrého ani špatného, nemusíme je brát vážně

„Bud' je vesmír změt' atomů a jejich vzájemné splétání a rozptylování, anebo usjednocený celek a spořádanost a prozřetelnost. Je-li tím prvním, proč mám toužit po dalším pobytu v takové náhodné a zmatené směsici? Co jiného mi může být vítanější, než konečně se zase "změnit v zemi"? A proč se mám dokonce znepokojovat? Neboť ať činím cokoli, rozkladu neujdou. Je-li však správný druhý předpoklad, pak se klaním pořadateli světa, jsem dobré mysli a důvěřuji mu. ...Kdo se bojí smrti, bojí se buď ztráty svého citění, nebo změny citění. Ale nebude-li pak už vůbec citění, nabudeš mít ani pocit něčeho zlého; dostane-li se ti jiného citění, staneš se jinou bytostí a nepřestaneš žít.“

M. Aurelius – Hovory k sobě

Epikúrejci

EPIKÚROS ZE SAMU (342-271 př. Kr.) Athény, „Zahrada Epikúrova“ několik sbírek výroků a dopisů

Q. HORATIUS FLACCUS (65-8 př. Kr.) „Saturae“, „Iambi (Epopi)“

T. LUCRETIUS CARUS (98-55 př. Kr.) „De rerum natura“

Fyzika a kanonika (teorie poznání)

- **atomismus** (existují jen tělesa a prázdno): tělesa složena z atomů
- **parenklinésis**: samovolná **nahodilá** (náhodu starý atomismus neuznával) odchylka atomu od jeho zákonitě nutné dráhy, způsobuje srážky s jinými atomy a nahodilé výchylky i u nich
- fyzikální **indeterminismus** je základem přesvědčení o **svobodě** jednotlivce
- základem poznání jsou obrazy; vznikají odplýváním atomů z povrchu těles, tyto atomy se otiskují v hmotné duši (složené z „jemných částíček“); pokud se obrazy opakují, vznikají předběžné pojmy (*prolépseis*), jež tvoří základ činnosti rozumu: ten vytváří mínění (*doxai*)
- kritériem pravdy je smyslový vjem: jestliže se mínění vztahují **k tomu, co lze vnímat**,
 - pak je smyslový vjem může potvrdit, a pak platí za pravdivá,
 - nebo je smyslová zkušenost může vyvracet
 - anebo nepotvrzovat; pak je nutné je zavrhnout jakožto „*prázdne mínění*“
- pokud se mínění vztahují **k něčemu, co vnímat nelze**, pak buď
 - odporují vnímatelnému, a tedy jsou nepravdivá,
 - anebo jim ve smyslové zkušenosti nic neprotiřečí, a pak jsou pravdivá. (Např. existence pohybu logicky vyžaduje prázdny prostor, jemuž ve vnímání nic neprotiřečí.)

„Pravdivé je to, co je skutečně nahlédnuto anebo co je pochopeno myšlením na základě pozorování.“ „Klam a omyl spočívají vždy v tom, co se přimyslí ve vztahu k něčemu, co vyžaduje potvrzení nebo nevyvrácení a pak není potvrzeno či vyvráceno.“

Etika

„Když tedy pravíme, že svrchovaným cílem je slast, nemyslíme tím rozkoše prostopášníků, ani rozkoše spočívající v požitkářství, jak se domnívají lidé, kteří naše učení neznají a s ním nesouhlasí nebo si je špatně vykládají, nýbrž stav, v němž člověk necítí bolest v těle ani neklid v duši. Neboť nečiní život příjemným ani ustavičné pitky a hodokvasy, ani obcování s hochy a ženami, ani požívání ryb a jiných věcí, které poskytuje bohatý stůl, nýbrž střízlivý úsudek, vyhledávající důvody pro každou volbu a každé odmítnutí a zapuzující klamné domněnky, z nichž nejčastěji zachvacuje duše zmatek. Toho všeho počátkem a vůbec největším dobrem je rozumnost; proto má rozumnost větší cenu než sama filozofie. Z ní totiž pocházejí všechny ostatní ctnosti, ježto ona nás učí, že nelze žít slastně, nežijeme-li rozumně, krásně a spravedlivě, ani že nelze žít rozumně, krásně a spravedlivě, nežijeme-li slastně.“

Epikúros: List Menoikeovi

- **slast** (hédoné) je dosažitelná bez velké námahy: jakmile odstraníme hlad, žízeň atd., a pokryjeme tak základní potřeby, nelze již slast nijak stupňovat, nýbrž existují jen její variace
- **rozum** provádí „**propočít slasti**“, zvažuje mezi příznivým a nepříznivým a vyhýbá se takové slasti, která by se v důsledku tělesné bolesti nebo duševního neklidu mohla stát příčinou mnohem větší strážně (kontrast slasti krátkodobé a dlouhodobé); odstraněním

falešných mínění se zabrání obavám, které ohrožují ataraxii – na rozdíl od kyrenaiků jde o jakýsi „kvalifikovaný hédonismus“

- k **ataraxii**, což je správný život nenarušovaný neklidem, náleží kromě oproštění od tělesných bolestí také duševní osvobození od neklidu a zmatku; moudrý člověk je zároveň ctnostný, např. se nechá vést spravedlností, jinak si nikdy nemůže být jist, zda nebude postižen společenstvím (podstata spravedlivého spočívá v dohodě mezi lidmi, jejímž cílem je zajistit to, co je prospěšné)
- bohové nezasahují do běhu světa; šťastní v „*mezisvětěch*“ nenarušují svůj klid „*pracnými úkoly*“
- ani strach ze smrti není na místě: „*jsme-li my, není smrt; je-li smrt, nejsme my*“

Skepticismus

PYRRHÓN Z ÉLIDY (365-275 př. Kr.) nic nenapsal, zakladatel skepticizmu (ř. skepsis = zkoumání)

ARKESILÁOS (315-240 př. Kr.) skeptický obrat

KARNEADÉS (213-128 př. Kr.) ve vývoji Akademie

SEXTOS EMPEIRIKOS (asi 200-250 n. l.) „Náčrt pyrrhónství“

„Skepsis je umění klást všemi možnými způsoby jevy a myšlenky navzájem proti sobě. Skrze rovnocennost protikladných věcí a argumentů tak dospíváme nejprve ke zdržení se soudu a pak k duševnímu klidu.“ (Sextos)

- souvislost mezi zdržením se soudu (**epoché**) a duševním klidem (**ataraxiá**): dogmatická víra v přirozená dobra nebo zla uvádí člověka ve zmatek a obavy; poté, co se skeptikové zdrží soudu o povaze věcí a dospějí ke lhostejnosti, následuje duševní klid; životní štěstí podle Pyrrhóna lze najít jen tehdy, přestaneme-li doufat v možnost poznání pravdy
- odůvodnění epoché – **isosthenia**: proti každému tvrzení lze postavit stejně silné opačné tvrzení; např. stoikové z uspořádaného pohybu hvězd usuzují na existenci prozřetelnosti; námitkou skeptikovou by bylo, proč že se tedy často dobrým lidem vede špatně a špatným naopak
- skeptikové zkoumají možnosti protikladů, čímž chtějí člověka přivést k epoché; vždy se přitom jeden jev nebo myšlenka srovnává s opačným jevem či myšlenkou
- vyhledávali argumenty proti možnosti poznání, **tropy**, tj. způsoby (klamu), nejznámější z nich je iluze snu: nemohu vědět, zda to, co prožívám, není jen součástí snu a naopak: co se mi zdá; jiným příkladem tropu je fakt, že hodnotu jevu určuje také to, jak často se vyskytuje;
- dále zdůrazňují např. že naše mnohá přesvědčení pocházejí z výchovy, a obecně šířených názorů
- ve shodě se svými předpoklady by se skeptik musel zdržet i jednání; to je však nemožné; proto se přidržuje „*každodenní životní zkušenosti*“; kromě jiného jsou jejím zdrojem mravy okolí a naučené způsoby chování; bere je však s odstupem (epoché) a nedogmaticky

Eklekticismus

M. TULLIUS CICERO (106-43 př. n. l., římský řečník a politik) slučuje ve svém díle myšlenky rozmanitých antických škol. Je nejvýznamnějším představitelem **římského** eklekticismu (ř. **eklegein** = vybírat) „Tuskulské hovory“, „O povinnostech“, „Kato starší o stáří“, „O přirozenosti bohů“.

Jeho zásluhy spočívají zvláště

- v přenosu řeckých (především eticko-politických) teorií na situaci římské říše.
- ve formulaci klasických teorií přirozeného práva:

Právní přirozenost podle něj náleží k člověku stejně podstatně jako jeho rozum. Nad historicky proměnlivé zákony staví neproměnlivé přirozené právo.

- v zaznamenání antických konkurenčních filosofických soustav; zde vyniká zejména jeho převod řeckého filosofického pojmosloví do latiny je důležitým příspěvkem k tradici západní filosofie

FILÓN Z ALEXANDRIE (25 př. Kr. - 40 po Kr.) židovský učenec, představitel **alexanrijského** eklekticismu, který je typický zejména přijetím různých orientálních nauk, ve Filónově pojetí zejména judaismu; připomíná se jeho nepřímý vliv na raně křesťanské teologické koncepce

- je prvním ryze náboženským filozofem: bible je podle něj svébytnou filozofií, která může vstoupit v dialog s tou řeckou
- používá alegorický výklad textů (filozofických i biblických), který do filozofie vnesli stoikové: jde o jinotaj – text má nést další smysl (hlubší, závažnější, myšlenkově náročnější)
- usuzuje na závislost filozofie na Mojžíšově zákoně, protože tam vidí myšlenkovou příbuznost a „*Platón je mladší než Mojžíš i než Šalomoun*“; filozofové se tedy nějak, byť zprostředkovaně museli seznámit s biblickou moudrostí (jejímž zdrojem je Bůh sám)
- prostředník mezi Bohem a světem: *logos* – moudrost boží, jež je božím synem a bohem pro nás

Novoplatónismus

AMMÓNIOS SAKKÁS (asi 175-242): učitel Plótínův a zakladatel školy v Alexandrii

PLÓTÍNOS (asi 204-270): zakladatel vlastního novoplatónismu; „**Enneady**“ (**Devítky**)

PORFYRIOS Z TYRU (234-305): Plótínův žák, redaktor Ennead; kritik křesťanství; ve středověkém sporu o univerzálie vlivný jeho spis „**Eisagogé eis tás Aristotelús kategoriás**“

Iamblichos z Chalkidy (asi 250-330): žák Porfyriův

PROKLOS Z CAŘIHRADU (asi 410-485): jeden z posledních scholarchů Akademie, systematik

- kosmologický návrat k Platónovi, jehož teze jsou spojovány s aristotelskými a stoickými
- Enneady popisují vzestup k Jednu (*hen*) a sestup od něj
- **Jedno** označované také jako **Dobro** představuje **absolutní jednotu a plnost**. Z něj se odvozuje veškeré bytí, ale také veškerá krása. Vše, co jest, jest pouze díky sepětí s Jednem. Světlo je nedělitelně spjato se Sluncem. Analogicky nelze ani bytí oddělit od jeho pramene, jímž je Jedno.

„Není jsoucím, jinak by se i zde pouze vypovídalo jedno o jiném. Nenáleží mu žádné jméno; nazývá se Jedno, ovšem ne tak, jako by bylo něčím a pak teprve jedním. Poznává se z toho, co zplodilo – z bytí.“

- Následkem své nesmírné plnosti se Jedno „rozlévá“ (*emanace*). Bytí ve svých **hypostazích** je stupňovitě rozčleněno. Stupeň, který, co se bytí týče, stojí výše, se vždy zrcadlí v nižším. Postupně se tak vytrácí jednota a plnost, až nakonec bytí spolu s matérií vytváří hmotný svět.
- Nejdříve v tomto procesu vzniká **duch** (nús). Ten je sférou idejí, tj. věčných pravzorů všech věcí. Je proto nejvyšším jsoucím. Je prostředníkem mezi Jednem a vším ostatním.
- Tak jako je vyřčené slovo obrazem myšlenky, tak je také duše obrazem ducha. Duše je „výplodem“ ducha, a její nejvyšší činností je proto zření ducha. Duše spájí duchovní a hmotnou sféru. Jakožto **světová duše** proniká kosmem, formuje jej, oduševňuje jej a propůjčuje světu jeho harmonii.
- Duše v sobě obsahuje **jednotlivé duše**. Ty se spojují s matérií a vytvářejí tak jednotlivé věci hmotného světa.
- **Matérii** nebo látku Plótinos označuje za nejsoucí. Sama o sobě je bez formy, neuspořádaná a odporná. Je nejvíce vzdálena od světla Jedna.
- Spojení duše s látkou ruší její zření ducha a Jedna, z něhož pochází.
- **Vzestup** k Jednu Plótinos chápe jako proces **očisťování**. Podnětem je láska (erós) k prapůvodní kráse a jednotě. Vzestup prochází přes nazírání. Např. umění vede přes vnímání smyslové krásy k pochopení krásy čisté, v sobě uzavřené formy. Také ve filozofii duše překonává stínový svět těles a obrací se k duchu.
- Nejvyšším osvobozením je **extáze**, bezprostřední ponor do nazírání Jedna.

Seznam zdrojů:

KUNZMANN P. *Encyklopedický atlas filosofie*. 1. vyd. Praha : NLN, 2001. 265 s. ISBN 80-7106-339-8.

MĚŠŤÁNEK T. *Filozofie pro 4. ročník středních škol*. 2. vyd. Praha : Tripolia 2005. 126 s. ISBN 80-86448-32-0